

**FOLKLOR PROZASÍNDÁ «GÚNA» HÁM «OBAL» KONCEPTLERINIŇ
KÓRKEM-DIDAKTIKALÍQ TÁBIYATÍ**

Qalbaeva Gulparshin Sarsenbaevna – *filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori, docent*

Kalbaevagul1977@gmail.com

Ájiniyaz atundağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

**ДИДАКТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА КОНЦЕПТ «ГРЕХ/GÚNA» И «РАСТОЧИТЕЛЬНОСТЬ/OBAL»
В ФОЛЬКЛОРНОМ ПРОЗЕ**

Калбаева Гулпаршын Сарсенбаевна – *доктор философии по филологическим наукам, доцент*

Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияз

**ARTICTIC AND DIDACTIC NATURE OF THE CONCEPTS OF «SIN/GÚNA » AND «WASTE/OBAL»
IN FOLKLOR PROSE**

Qalbaeva Gulparshin Sarsenbaevna – *Doctor of Philosophy in Philological Sciences, docent*

Nukis State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Tayanch so'zlar: gunoh, obal arxetiplari, motiv, syujet konstruktor, diniy va ekologiyalıq taqiq, jazo, epikalıq matn tarkibi, didaktik funksiya.

Rezyume. Maqolada turkiy xalqlar, xususan, qoraqalpoq folklorınıń qahramonlik dástanlari va kichik nasriy janrlari (ertak, afsona, naql) asosida “gunoh” va “Obal” konseptlarınıń badiiy-didaktik tabiati hamda arxaikalıq-ekologik ildizlari tadqiq etilgan. Ishda epikalıq matn tarkibini shakllantiruvchi “Gunoh, Obal, Jazo mantiqiy modeli hamda syujet konstruktorligi funksiyalari aniqlangan.

Ключевые слова: грех, обал архетипы зла, мотив, сюжетный конструктор, религиозный и экологический запрет, наказание, структура эпического текста, дидактическая функция.

Резюме. В статье рассматриваются художественно-дидактическая природа и архаико-экологические истоки понятий «грех» и «обал» на материале героического эпоса и малых прозаических жанров (сказок, легенд и преданий) тюркских народов, в частности каракалпакского фольклора. Выявляются логическая модель «Грех – Обал – Наказание» и функции построения сюжета, формирующие структуру эпического текста.

Key words: sin, archetypes of evil, motiv, plot construction kit, religious and environmental prohibition, punishment, structure of an epic text, didactic function.

Summary. The article examines the artistic-didactic nature and the archaic-ecological origins of the concepts of "sin" and "obol," drawing on the heroic epic and minor prose genres (fairy tales, legends, and oral traditions) of Turkic peoples – specifically Karakalpak folklore. It identifies the logical model "Sin – Obol – Punishment" and the plot-construction functions that shape the structure of the epic text.

Kirisiw. Folklor prozasındaǵı “Gúná” hám “Obal” konseptleri ápiwayı diniy yamasa mifologiyalıq túsinipler emes, bálkim jámiyet ómirin tártipke salıwshı, insan hám tábiyat, insan hám jámiyet arasındaǵı teń salmaqlılıqtı saqlawshı kórkem-didaktikalıq (tárbiyalıq) sistema bolıp tabıladı. Bul eki konsept awız eki prozada ayrıqsha kompoziciyalıq strukturanı jaratadı hám diniy-etikalıq, morallıq tálim-tárbıya wazıypaların atqaradı.

Ádebiyatlar analizi hám metodologiya. Maqalada izertlew jumsların alıp barıwda jáhán folklorınıwshı alımlardıń sonday aq, jergilikli ilimpazlardıń ilimiy kózqaraslarına súyenildi. Mifologiya hám mifopoetikalıq mektep wákilleri E.Teylor, J.Frezer (tabular hám sıyqır genezisi), K.G.Yung (arxetipler teoriiyası), Y.E.Meletinskiy (mifologiya arxetipleri) hám V.Propp (ertek hám ápsanalardıń strukturalıq syujet funkciyalari hám tarixiy tiykarları) miynetlerinen, turkiy xalıqlardıń folklorınıwshıları V.Jirmunskiy, X.Koroglı, sonday aq, ózbek hám qaraqalpaq folklorshı alımlarınan: T.Mirzayev, B.Sarimsoqov, M.Jurayev, J.Eshonqulov, Q.Maqqetov, S.Bahadirova, K.Allambergenov, K.Palimbetovlardıń (epikalıq janrlar tipologiyası, mifologiya analizi hám folklor shıǵarmalarınıń syujetlik qurılısı) ilimiy-teoriyalıq pikir juwmaqlarınan paydalanıldı.

Izertlewdiń júzege keliwinde – tipologiyalıq, tariyxıy-genetikalıq, salıstırma-tariyxıy, strukturalıq analiz metodlarınan paydalanıldı.

Talıqlawlar hám nátiyjeler. Folklorındaǵı “Obal” konsepti diniy, ekologiyalıq hám etikalıq túsiniplerdi ózinde jámleydi. Obal – gúnanıń jańǵırǵı yaǵnıy tóleniwi shárt bolǵan tólem bolıp tabıladı. “Obal” – azıq-awqatqa, tabiyatqa, tiri janızatlarga hám materiallıq resurslarǵa islengen qıyanet yáki húrmetsizlikten keletuǵın qılmısqı is. Bul túsiniplertedegi animistlik hám totemistlik isenimler hám de islamiy túsiniplerdiń sintezinen hasıl bolǵan.

Obal konseptiniń kórkem-didaktikalıq tabiyyatı bul ırısqa (azıq awqat hám tábiyyiy ónimler, tábiyat) qolqatılmaslıq yaǵnıy, nandı ayaq astı qılıw, awqatı ısırap etiw, sebepsiz janlı-jánliklerdi, haywanlardı óltiriw, kók shópti (giya) julıw, terekti orınsız kesiw eń awır oballıq esaplanadı.

Erték, ráwiyat hám ápsanalarda nandı húrmet etpegen elde qáhátshiliktiń baslanıwı, dáryalardıń qurıwı waqıyaları súwretlenedi.

Ertéklerde ańshı óz mıtájliginen artıq haywandı (mısalı, kiyik yamasa quslardı) awlasa, onıń ózi yamasa perzentı zıyanǵa qalıp, baxıtsızlıqqa ushraydı. Bunday mazmundaǵı ertek, ráwiyat hám ápsanalardıń didaktikalıq funkciyası tınlawshılarda qorshaǵan ortalıqtı asıraw, materiallıq resurslardı tejew hám qánaát tuyǵıwların qalıplestiredi.

Qaraqalpaq xalıq erteklerinde, ápsana hám ráwiyatlarında (mısalı, «Mergen hám kiyik» “Ata wásiyatı”, “Nannıń obalı urdı”, «Nan qádiri») «Obal» konseptiniń kórkem-didaktikalıq tabiyyatın kóriwmizge boladı.

“Mergen hám kiyik» erteginiń syujetinde ġarńı ańshı ólimi aldınan balasına wásiyat etedi hám ant ishtiredi. “Mergenlik kásibi saġan tirishilik bolsın. Biraq ańġa shıqqanda hesh qashan ózińe kerekliginen artıq haywandı atpa, emiziwli hám hámledar kiyiklerge oq úzbe, obalına qalasań», - diydi. Jas mergen dáslep wásiyatqa ámel etedi. Biraq bir kúni ol nápsige berilip hám doslarınń maqtawına uship, bala emiziwshi kiyikti (basqa versiyalarında muqaddes esaplangan aq maral) atadı. Kiyiktiń kózinen jas aġıp, óledi. Sol zamatı jas ańshınıń úyinen bereket qashadı. Atqan oqları nishanġa tiymeytuġın boladı, ózi bolsa awır dártke shatıladı. Ertekte bul jaza «kiyiktiń obalı urdı» dep túsindiriledi. Obaldıń shegarası –tıym. Bul jerde obal qatań ekologiyalıq qolqatılmaslıq (tıym) formasında kelip tur. Tábiyat hám insan arasındaqı shártlerdiń buzılıwı esaplanadı.

Türkiy dunyaqarasında “obal” tiri janızatlarga tiyarsız zıyan jetkiziwge tıym salıw (qadaġan) principine tayanadı. Bul teń salmaqılıqtıń buzılıwı násildi joq etiw menen jazalanadı. Mısalı, qazaq xalqında “Qulan láneti” (Aqsaq qulan ańız) degen ápsana syujeti saqlanġan: Xan jabayı qulanlardıń pútkil padaların soyıp, hátte jas balaların da óltiredi. Ġázeplengen tábiyat ġúnakardı jazalaydı. Padanıń baslıġı-Aqsaq Qulan atı menen ataqlı bolġan aqsaq qulan-xanıń súyikli balası Qoshıxandı ayaġı menen jenship taslaydı (qazaq hám qırġız xalıqlarda bul waqıya ataqlı nama- “kuy” dıń dóretiliwine sebepshi bolġan). Bul jerde ósh alıw: basqalardıń tuqımın joq etken adam óz násilin joġaltadı – degen túsinikti ańlatıp tur.

Usı mazmundaqı ápsana syujetleri kóplegen türkiy xalıqlardıń folklorında saqlanġan. Máselen, altay xalıqları folklorında saqlanġan “Qara ańshı” degen ápsana syujeti de ataqlı ańshı Kórgudey Taw ruhtarınıń “Taygadan azıq-awqat ushın kereginen artıq nárseni atpań” degen qadaġan etiwın buzadı hám payda alıw ushın muqaddes aq maraldı óltiredi. Tayga ruhları onı náletleydi. Ańshı aqıldan azadı, onıń nasili qırıladı. Bunday ańız-ápsanalar jas áwladtı tábiyatqa miyrim-shápáatlı bolıwġa, ashkóz bolmawġa, nápsige berilmewge úyretedi.

Türkiy xalıqlardıń awızeki epikalıq dóretiwshiliginde “Nan kultı” hám nannıń obalı menen baylanıslı eń áyyemgi arxaikalıq ápsanalardıń biri – “Sút kóli” yamasa “Nan tóbe” atı menen belgili bolġan etiologiyalıq ápsanalar bar. Bul ápsanalar túrli variantlarda ózbek, qazaq, qaraqalpaq hám qırġız xalıqlar folklorında kishi prozalıq dóretpelerinde saqlanıp qalġan. Máselen:

“Áyyemgi zamanda bir bay ótken eken. Onıń malı kóp, sklavlardı ġállege tolı bolıptı. Biraq toqshılıqtan kózi soqır bolġan baydıń hayalı nannıń qádirin esten shıġarıptı. Kúnderden bir kúni ol jas balasınıń dáretin tazalaw ushın shúberek taba almay, appaq nannıń bir bólegin bólip alıp, balanıń quyırġın nan menen sıırıptı. Sol zamatı aspannan ġázep otı jawıptı. Jer lárzege kelip, baydıń hámme baylıġı, úyleri hám sol hayal jer qarına ġarq bolıptı. Olar shóġip ketken orında shor suwlı kól payda bolıptı. Adamlar nandı qorlaġan eldi jutqan kóldi “Gúna kóli” yamasa “Sút kóli” dep atay baslaptı....”

Bunday ġúnalarġa jaza ápiwayı insanlar tárepinen berilmeydi. Tábiyattıń ózi (Jer hám Aspan) iske tusedi. Jerdiń jarılıwı hám onda shor yamasa sútlı kól payda bolıwı – kosmoslıq jaza yaġnıy buzılġan ekologiyalıq hám ruwxıy teń salmaqılıqtı qayta tiklew (Obal) akti bolıp tabıladı.

“Gúna kóli” yamasa “Sút kóli” ápsanası toponimikalıq mifologiya – yaġnıy ápsananıń aqırında anıq bir ġeografiyalıq obyektin (kól, tóbelik yamasa tastıń) payda bolıwın túsindirip kelgen. Bul tıńlawshıġa: “Áne sol kól ele de turıptı, nandı obal etseń seniń de úyiń kólge aylanadı” degen real vizual eskertiwlerdi beredi.

Bul ápsananıń qaraqalpaqsha versiyasında bolsa, kóbirek diniy didaktika basım. Onda bayanlanıwınsha: Toqshılıq zamanda bir hayal balasınıń quyırġın nan bólegi menen sıırıp, nandı ġóne tamnıń jarıġına tıġıp ketipti. Kóp uzamay elde ashlıq baslanıptı. Ol zamanlarda elde qanday da bir apatshılıq, ashlıq, awırıw, ólimshilik tarqalsa adamlar onıń sebebi qandayda bir ġúnanıń jazası ekenligine tolıq isengen hám onıń sebebin biliwge, tez táwbe etiwge yamasa qáteligin dúzetiwge uringan. Sol ushın da, eldegi kátqudalar kóziashlıq áwliyelerge barıp bul asharsılıqtıń sebebin sorastırıptı. Kóziashlıq elinizde bir hayal nandı qorlaptı, sonıń sebebinen Quday elinizge asharsılıq jibergen. Sol hayal ólse, elinizde qaytadan toqshılıq boladı, – depti. Aradan waqıt ótip ashlıq ábden kúsheyipti. Hayal ashlıqtan dińkesi qurıp, sol bayaġı ġóne tamnıń jarıġına tıqqan nannıń bólegi esine túsıptı. Nandı alıp jemekshi bolıp qolın jarıqqa tıqqan waqıtta, tamnıń jarıġına tıġılıp jatırġan jılan hayaldı shaġıp óltiripti. Hayal ólgen kúnnen baslap elde qaytadan toqshılıq baslanıptı.

Nan – tirishilik hám analıq simvolı. Áyyemgi türkiy xalıqlar ġálle hám nan jer júziniń ónimdarlıġı, aq sút hám Umay ana (barkamal hasıldarlıq hayal qudayı) menen teńlestirilgen. Nandı balanıń dáretine tiygiziw – tábiyattıń eń muqaddes inamına eń jaman hürmetsizlik, ayaqastı etiw – ġúna esaplanġan.

Türkiy xalıqlar bunday ápsanalar arqalı áwladlar sanasına “Obal” túsiniġin mórlegen.

Folklor shıġarmalarında “ġúna” koncepti arxetiplik túsiniġ wazıypasın atqarıp, tekst qurılısın eki polyus – jaqtılıq (jaqsılıq) hám qarangılıqtıń (jawızlıq) konfliktti tiykarında quradı. Didaktikalıq jaqtan bul qádrیاتlar epikalıq waqıyalardı basqarıwshı (ġúna\ jaza\ táwbe/qutqarılıw) syujet halqasın payda etip, tıńlawshıġa diniy, etikalıq tálím-tárbiya beredi.

Folklor prozasın analiz etkende, bul túsiniġtiń ayrıqsha dúzilisi hám bir neshe funkciyaların kóriwmizge boladı. Arxaikalıq jaqtan “ġúna” abstrakt túsiniġ emes, bálki qatań erarxiyalıq hám logikalıq shınjırġa iye sistema retinde kóriledi. ġúnanıń payda bolıw sebebi naduris minez-qulıq yaġnıy qaharmannıń Quday tárepinen ornatılġan nızamlarġa (yamasa kult, totem, pirlar, diniy ustazlarġa) qarsı shıġıwı (mısalı, tákabbırlıq, sıqmarlıq, qıyanet, buzıqshılıq, boysınbawshılıq, menmenlik, ata-ana hürmetin unitiw, antın buzıw). ġúnanıń nátiyjesi jaza yaġnıy túrli sınaqlarġa hám apatlarqa ushıraw. Islengen ġúna anıq bir fizikalıq yamasa psixikalıq tómenlewge, konfliktin keskinlesiwine alıp keledi. Bunıń sheshimi – táwbe hám pákleniw. Qaharmannıń óz ġúnasın ańlap jetip, keshirim soranıwı, táwbe etiwı hám pákleniwı kerek boladı. Yamasa qaharman islegen ġúnası saldarınan basqa jurtlarġa (özge álemge) saparġa ketiwge májbúr boladı.

Ertek, ápsana hám dástanlarda ol kóbinese menmenlik, boysınbawshılıq, tákabbırlıq, sıqmarlıq, qıyanet hám zulımlıq formasında sáwlelenedi. ġúna islendime, onıń sazası jaza, ol jaza keshigiwi múmkin, biraq onnan qutılıp bolmaydı. Jetim-jesir hám jarlılardıń haqsın jegen zulım

xanlar, baylar aqır-aqibetinde tilenshi boladı, tasqa aylanadı yamasa jer jutadı.

Folklor prozası tekstinde gúná islegen qaharmannıń tasqa aylanıwı motivi keń tarqalǵan. Mısalı, ata-anáǵa boysınbawshılıq (qol kóteriń), muqaddes nárseni ayaq astı etkende gúnakár sol zamatı tasqa aylanıp qaladı. Bunday mazmundaǵı ańız-ápsanalar xalıq arasında vizual esletpe (ibrat) wazıypasın oteydi. Adamdı óz nápsin tıyıwǵa, ádalatlı bolıwǵa hám hár bir islegen istin áqibeti haqqında oylanıwǵa májbúrleydi.

Folklor shıǵarmalarınń syujetlik qurılısında “Gúná” hám “Obal” konseptleriniń kórkemlik xızmeti ayrıqsha. Túrkiy xalıqlardıń folklor prozasında bul túsiniqler kóbinese bir-birin tolıqtırıwshı pütün bir sistemanı quraydı. Gúnáǵa batıw, apatqa ushıraw, jazaǵa tartılıw.

Qaraqalpaq toponimikalıq ápsanalarda (mákan-jay atamaları menen baylanıslı ápsanalarda) “jer jutıw” hám “tasqa aylanıw” motivleri eń kóp ushıraytuǵın mifologiyalıq motivler esaplanadı. Olar dárya boyındaǵı áyyemgi qorǵanlar (qalalar), shóllerdegi tóbelikler yamasa úngirlerdin qalay payda bolǵanın túsindiriw ushın xızmet etedi. Bul motivlerdin tiykarında hár qashan sociallıq ádalatsızlıq, morallıq buzıqlıq yamasa Quday tárepinen ornatılǵan nızamlardı buzıw (gúná) jatadı.

Qaraqalpaqstan aymaǵındaǵı Ústúrt tegisligi, Sultan Uays tawları hám áyyemgi qorǵan qarabaxanalar átirapındaǵı tańqalarlıq taslar “jer jutıw” hám “tasqa aylanıw” motivleri menen túsindiriledi. Máselen, “Zulım húkimdar hám xalıq ǵargısı” degen ápsanaǵa kóre, áyyemgi bir qorǵannıń (mısalı, Gyaur-qala yamasa Topıraq-qala variantlarında) miyrimsiz xanı biygúna adamlardı qul etip isletedi hám ózin jerdegi Quday dep daǵazalaydı. Xalıq páryad etip Jaratıwshıǵa jalbarınǵanda, aspannan tas jawadı. Yamasa jáne bir variantlarında xan óziniń sarayındaǵı ámeldarları menen bir zamatta qarawıtqan tas háykkellerge aylanıp qaladı.

Ayırım tawlı aymaqlardaǵı tik turǵan úlken taslar haqqında mınaday toponimikalıq ańızlar bar. Máselen, “Ana ǵargısı” degen ańızda: ata-anasınıń narazılıǵına sebep bolǵan perzentler úyden qashıp ketip baratırǵanda, anası artınan náletleydi (aq qıladı). Sol waqıtta qashıp ketip baratırǵan perzent hám onıń kóligi (at yamasa túyeleri) tasqa aylanıp qaladı.

Bul taslardıń janınan ótken hár bir jolawshı toqtap, ata-anáǵa húrmet hám ádalat haqqında oylawına túrtki bolǵan. Tas – ózgermeytuǵın simvol, gúnanın máńgi móri bolıp tabıladı.

“Mizdakxan ańızı, gúnakár qala” haqqında toponimikalıq ápsanada: “Mizdakxan qalası óz dáwirinde júdá bay bolǵan. Biraq xalıq buzıqshılıqqa berilip, mıtájlerge járdem bermey qóyadı, nandı ısırap etedi. Nátiyjede qáweterli jer silkiniw júz beredi. Jer úlken awızın ashıp, pútkil qala binaların, zalım baylardı óz qarmaǵına tartadı (jer jutadı). Tek ǵana óz nanın ash qalǵan tilenshiler menen bólisken bir qoyshı shopan (ayırım variantlarında tul hayal) aman qaladı.

Xalıq kóz aldında bul qalalardıń qarabaxanaǵa aylanıwına tariyxıy urıslar sebepshi emes, al “xalıqın gúnáǵa batıwı sebepli jer juttı” dep túsindiriliw ádalatlıqtıń qarar tabıwı, gúnanın jazalanıwı degen didaktikalıq tárbiya quralı sıpatında xızmet etedi. Eger qanday da bir qáwimde buzıqshılıq normadan artsa, jer onıń suwınan waz keshken,

yaǵnıy suw jer astına tartılıp ketken, adamlar bolsa shólde nabit bolǵan.

“Jer jutıw” motivi tıńlawshıǵa baylıq, qudiret Qudaydıń ádalatlı nızamı aldında ázzi ekenin kórsetedi. Jer adamǵa ırısqa beretuǵın ana, biraq gúná hádden tıs artsa, ol jazalawshı kúshke aylanadı.

Bul ańız-ápsanalar ásirler dawamında shól sharayatında jasaǵan qaraqalpaq xalıqınń ishki tártip-qaqıydaların saqlawǵa, hár bir aymaqlıq mákandı muqaddes biliwge, tábiyat hám de tariyxıy esteliklerge húrmet menen qarawǵa úyretip kelgen.

Túrkiy xalıqlardıń awızeki prozasında hám jazba ádebiyatında (mısalı, Rabǵuzıydıń «Qıssası Rabǵuzıy» shıǵarması) «Abıl hám Qabıl» ápsanası ayrıqsha tásirge iye. Ondaǵı «Gúná» hám «Jer jutıw» motivleri tómendegi syujetlik jelilerdi rawajlandıradı.

Gúná motivi amanatqa qıyanet etiw mazmunında bayanlaǵan. Túrkiy variantlarında adam óltiriwshiliktiń yaǵnıy gúnanın tiykarǵı sebebi tek ǵana qurbanlıq yamasa qızǵanshaqlıq emes, bálki amanatqa qıyanet esaplanadı. Bul ápsanada aytıluwınsha: Adam Ata Haj zıyaratına ketip baratırǵanda Jer hám Tawlarǵa amanattı usınıs etedi, biraq olar qorqıp qabıllamaydı. Abıl bul amanattı (juwapkershilikti) moyınına aladı. Qabıldın adam óltiriwshiligi sol ullı amanattı joq etiw sıyaqlı úlken gúná retinde bahalanadı. Islamiy qıssashılıqta Qabıldın adam óltiriwden keyingi eń awır gúnası — qılmısına shın júreken pushayman bolmawı yaǵnıw táwbe etpewi, hátteki tuwısqanı Abıldı jerlewge de barmay qaysarlıq etiwı. Qabıl ólgennen soń onıń qanı jerge sińip ketedi. Gúnanın awırılıǵınan kúni-túni jer qozǵalıp, qaltırıp turadı. Abıldın biygúna qanı hám jansız denesi gúnanı pash etip turadı. Abıldın denesin jerdin óz bawına qabıllawı insaniyat tariyxındaǵı dáslepki adam óltiriwshiliktiń muqaddes amanat bolǵan topıraqqa sińiwı (jer jutıwı) arqalı jasırılǵanlıǵın ańlatadı. Bul tábiyattıń insan gúnasın kótere almay qanqaqsawı hám de Qudaydıń ádilligin ańlatadı.

Juwmaq. Qaraqalpaq hám ulıwma turkiy xalıqlar folklor prozasınıń ruwxıy-strukturalıq tiykarları esaplangan “Gúna” hám “Obal” konseptleri boyınsha alıp barılǵan analizler nátiyjesinde tómendegi ilimiy-teoriyalıq juwmaqlarǵa kelindi:

“Obal” koncepti – kúndelikli turmıstaǵı ishki qadaǵalaw tárezisi. Ol nızam menen qabıl etilmeytuǵın islerdi insannıń hújdanına júkleydi (ırısquı hám tirishilikti asıraw).

Obal hám gúnanın funktsional differensiacıyası: Epikalıq kontekst sociologiyası kózqarasınan, bul eki arxetip eki qıylı teń salmaqlılıq tárezisi bolıp tabıladı. «Obal» – insan hám materiallıq bolmıs (nan, suw, janıwarlar, ósimlikler álemi) arasındaǵı shegaranı qorǵawshı ekologiyalıq kodeks bolıp tabıladı. «Gúna» bolsa – insan hám jámiyet (urıwlıq qatnasıqları, shańaraqqa, doslıqqa sadıqlıq, erarxiyaǵa baǵınıw), Quday hám insan arasındaǵı tártipti saqlawshı diniy-etikalıq, sociallıq-huqıqıy norma bolıp tabıladı.

“Gúna” hám “Obal” konseptleri óziniń kóp funktsiyalı tábiyatı menen ásirler dawamında túrkiy xalıqlardıń ishki tártip-qaqıydaların bekkemlep, ruwxıy hám ekologiyalıq krizislerden saqlap kelgen fundamentallıq qalqan bolıp tabıladı. Bul konceptler folklor shıǵarmaları kontekstleriniń tek ǵana ideologiyalıq tiykarların emes, bálki pútkil epos, ertek hám ápsanalardıń syujet dinamikasını támiyinleytuǵın, tártipsizlik ústinen tártip (kosmos) jeńisine kepillik beriwshi bas arxetiplik qurılma bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar

1. Allambergenov K. Mif, ertek, ańız hám dástan. // Qaraqalpaqstan muǵallımı. – Nókis: 1995, №3-4, 102-118-b.
2. Allambergenov K. Qaraqalpaq xalıq dástanı “Edige” (Genezisi. Janrlıq belgileriniń jetilisiw jolları. Milliy versiyalar tipologiyası): Filol. ilim. dokt. ... diss. – Toshkent: 1997.
3. Bahadırova S. Qaraqalpaq xalıq prozası: mif, ápsana, ańız. // ÓzR IA QQB Xabarshısı. – Nókis: 2007, №1, 107-110-b.
4. Juraev M. Ózbek xalq samoviy afsonalarining tarixiy asoslari: Filol. fan. dokt. ... diss. – Toshkent: “Fan”, 1996.
5. Juraev M., Shomusarov Sh. Ózbek mifologiyasi va arab folklori. – Toshkent: “Fan”, 2001.
6. Juraev M., Norziqulov M. Mif, folklor va adabiyot. –Toshkent: “Fan”, 2006.
7. Rahmonov T.L. Qadimgi miflar ózbek folklori epik motivlarining ózagi sifatida: Filol.fan. nom.diss. –Toshkent: 1997.
8. Palimbetov K. “Qorqıt ata kitabı” hám qaraqalpaq qaharmanlıq dástanları. –Nókis: “Bilim”, 2010.
9. Чистов К.В. О сюжетном составе русских народных преданий и легенд. (Методологические вопросы). // История, культура, фольклор и этнография славянских народов. – Москва: «Наука», 1968.